

**VARHAISKASVATUKSEN OPETTAJIEN KOKEMUKSIA LASTEN
OSALLISUUDESTA ESIOPETUKSESSA**

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Hämeenlinnan korkeakoulukeskus, sosionomikoulutus

syksy, 2020

Päivi Isokytö

Sosionomikoulutus
Hämeenlinnan korkeakoulukeskus

Tekijä	Päivi Isokytö	Vuosi 2020
Työn nimi	VARHAISKASVATUKSEN OPETTAJIEN KOKEMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA ESIOPETUKSESSA	
Työn ohjaaja/t	Liisa Kokkonieniemi	

TIIVISTELMÄ

Tämän opinnäytetyön tutkimustehtävänä oli selvittää varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuuden toteutumista esiopetusyksiköissä sekä siellä käytettävistä osallisuutta tukevista työtapoista. Opinnäytetyön tilaajana toimi harjoittelupaikkani Martinlaakson päiväkotit Vantaalta. Tietoperustassa tarkasteltiin esiopetuksen ydintä, lasten osallisuutta sekä pedagogiikkaa. Tutkimuksellisen opinnäytetyön aineisto kerättiin teemahaastatteluilla, joihin vastasi neljä Vantaalla esiopetuksessa työskentelevää varhaiskasvatuksen opettajaa. Analyysimenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä ja luokittelua.

Opinnäytetyön tulosten mukaan varhaiskasvatuksen opettajat pitivät esiopetusikäisten lasten osallisuutta työssään merkityksellisenä lapsen perusoikeutena sekä tärkeänä arvona, koska se vaikuttaa lapsen kehitykseen ja koko ryhmän hyvinvointiin positiivisesti. Lasten osallisuus näkyy vahvasti esiopetuksen päivittäisissä perustoiminnoissa sekä leikissä. Aktiivinen vuorovaikutus, sadutus, havainnointi ja lasten kuuleminen päivän eri tilanteissa olivat varhaiskasvatuksen opettajien käyttämiä työtapoja.

Haastateltavat kokivat, että toiminnan sisällöstä vastaavat pääosin ryhmän kasvattajat. Haastateltavat kertoivat työssään kohtaamistaan haasteita, joilla he kokevat olevan vaikutusta lasten osallisuuden toteutumiseen. Henkilökunnan poissaolot ja sijaisten saatavuusongelmat koetaan suuriksi haasteiksi. Tulevaisuudessa lapsia tulisi ottaa aktiivisemmin mukaan esiopetustoiminnan arviointiin ja kehittämiseen sekä löytää keinoja sen mahdollistamiseen.

Avainsanat varhaiskasvatus, esiopetus, osallisuus, osallisuuden tukeminen

Sivut 30 sivua, joista liitteitä 2 sivua

Degree Programme in Social Services
Hämeenlinna University Centre

Author	Päivi Isokytö	Year 2020
Subject	Early childhood education teachers' experiences of children's participation in pre-primary education	
Supervisor	Liisa Kokkonen	

ABSTRACT

This Bachelor's thesis examines early childhood education (ECE) teachers' experiences regarding the realization of children's participation in pre-primary school. The aim was to explore the methods the ECE teachers use to support children's participation in pre-primary education groups.

The theoretical basis of the thesis consisted of definitions of pre-primary education and child participation, as well as pedagogical aspects. The thesis was conducted as a qualitative research and the data were collected using focused interviews, which were answered by four ECE teachers working in pre-primary education in Vantaa. The interviews were transcribed, and the data were analysed by thematizing.

The results show that teachers perceive children's participation as an important value, because it has a positive effect on the child's and group's well-being and is regarded as a fundamental right of the child. Children's participation shows in the basic daily activities of pre-primary education as well as in children's play. Participation is supported through pedagogical and interactive methods. The thesis results indicate that the planning of the activities is mostly the responsibility of the ECE teachers. A suggestion for further development is to find out how children could be more actively involved in the assessment and development of the pre-primary education activities.

Keywords early childhood education, pre-primary school, child's participation, supporting participation

Pages 30 pages including appendices 2 page

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
2. ESIOPETUS SUOMESSA	2
2.1 Varhaiskasvatuksen rooli lapsen elämässä	2
2.2 Esiopetusta ja varhaiskasvatusta velvoittavia lakeja ja asiakirjoja	3
2.3 Esiopetus Vantaalla	3
2.4 Lapsen yksilöllisyys esiopetuksessa.....	4
3. LASTEN OSALLISUUS	5
3.1 Osallisuus käsitteenä.....	5
3.2 Shierin osallisuuden polku	6
3.3 Kasvattaja osallisuuden mahdollistajana	7
3.4 Lasten osallisuus esiopetuksessa	8
3.5 Lasten osallisuus ja kokopäiväpedagogiikka	9
3.6 Lasten osallisuutta tukevia työtapoja	9
4. AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA.....	10
5. OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN	11
5.1 Tutkimustehtävä	12
5.2 Laadullinen tutkimus.....	12
5.3 Teemahaastattelu	13
5.4 Aineiston analyysi.....	14
5.5 Eettisyys ja luotettavuus	16
6. OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	17
6.1 Lasten osallisuuden määrittely ja merkitys.....	17
6.2 Lasten osallisuuden mahdollistavia tilanteita esiopetuksessa	18
6.3 Lasten osallisuutta tukevia työtapoja esiopetuksessa	19
6.4 Lasten osallisuuden toteutumisen haasteet	21
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	22
8. POHDINTA.....	24
LÄHTEET	25

Liitteet

Liite 1	Haastattelukysymykset
Liite 2	Haastatteluun suostumuslomake

1. JOHDANTO

YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991) artiklan 12 mukaan kaikkien lasten oikeuksiin kuuluu osallisuus omaan elämäänsä vaikuttaviin asioihin ja mielipiteen vapaa ilmaiseminen sekä kuulluksi tuleminen. Opinnäytetyöni tarkastelee esiopetusikäisten lasten osallisuuden toteutumista Vantaalla. Lasten osallisuudesta on tehty paljon tutkimuksia. Sitä pidetään yhteiskunnallisesti tärkeänä teemana, koska se vähentää lasten syrjäytymistä ja on kasvun ja kehityksen kannalta merkittävä lapsen hyvinvoinnin lisääjä. (THL, 2020)

Osallisuus on nostettu tärkeään asemaan myös viimeisimmissä esiopetusta ohjaavissa asiakirjoissa, kuten esiopetuksen opetussuunnitelmassa. Sen tavoitteissa tuetaan lapsen ikätasoista kehitystä ja laaja-alaista oppimista sekä yleistä hyvinvointia. Osallisuuden varmistaminen ja lapsen mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin ovat myös laissa määritellyjä tavoitteita. (OPH, 2018, ss. 23–24) Lapsen hyvinvointi, minäkäsitys ja osallisuus vahvistuvat arvostavan vuorovaikutuksen, monipuolisten oppimiskokemusten sekä kannustavan palautteen avulla. Varhaiskasvatuksessa työskentelevän sosionomin (AMK) työssä kuuluu ymmärtää osallisuuden merkitys ja kuinka sitä edistetään, koska osallisuus ja kuulluksi tuleminen ovat kaikkien lapsien perusoikeuksia.

Tämän opinnäytetyön tutkimustehtävänä on selvittää varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuuden toteutumisesta esiopetusyksiköissä sekä löytää siellä käytettäviä osallisuutta tukevia työtapoja. Tutkimuskysymysten avulla selvitän, mitkä ovat varhaiskasvatuksen opettajien näkökulmasta ne esiopetuspäivän tilanteet, joissa lasten osallisuus toteutuu ja mitä työtapoja he käyttävät lasten osallisuuden tukemiseen. Tutkimusaineisto kerättiin teemahaastattelulla, johon osallistui neljä varhaiskasvatuksen opettajaa kolmesta eri vantaalaisesta varhaiskasvatustyöstä. Aineiston analysoinnissa käytin sisällönanalyysia ja luokittelua.

2. ESIOPETUS SUOMESSA

Tässä luvussa avaan nykypäivän esiopetuksen toimintakulttuuria Suomessa sekä sen kytkeytymistä varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen. Tarkastelen esiopetukseen ja varhaiskasvatukseen vaikuttavia lakeja ja asetuksia. Vantaan kaupungin esiopetuksen opetussuunnitelmasta nostan esille Vantaan arvoja, visiota ja toimintatapoja. Esiopetuksella ja varhaiskasvatuksella on tärkeä rooli lapsen hyvinvoinnin vahvistajana.

Esiopetus on osa varhaiskasvatusta ja yhdessä perusopetuksen kanssa ne luovat pohjan oppiselle ja kasvulle lapsen elämässä. (OPH, 2014, s. 12). Esiopetus tarkoittaa oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna tapahtuvaa suunnitelmallista opetusta ja kasvatusta (Opetus- ja kulttuuriministeriö n.d.). Esiopetus on velvoittavaa kaikille 6-vuotiaille lapsille (Karikoski & Tiilikka, 2017, ss. 78, 88). Maksuttoman esiopetuksen järjestää kunta, ja sitä voidaan järjestää päiväkodeissa ja perusopetuksen kouluissa. Esiopetuksen saatavuus on hyvä, kuusivuotiaita lapsia on osallistunut kunnalliseen esiopetukseen noin 97 %. (Hujala ym., 2012 s. 19.) Huoltajilla on vastuu lapsen esiopetukseen osallistumisesta (OPH, 2014, s. 12).

Esiopetus on osa tärkeää suomalaista koulutusjärjestelmää ja osaltaan, yhteistyössä vanhempien kanssa vastaa lasten hyvinvoinnista (OPH, 2014, ss. 8–9). Esiopetuksen rooli varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen välissä on merkittävä. Esiopetuksella on kiistaton ja tärkeä paikka yhteiskunnassa, ja siihen halutaan myös panostaa. Esiopetus on tärkeä vaihe lapsen elämässä, ja sen tulevaisuuden hyödyt koetaan yhteiskunnassa huomattaviksi. (Rautiainen & Salovaara 2012, ss. 2, 73)

Yhteiskunnassa pohditaan kaksivuotisen esiopetuksen mahdollisuutta. Opetushallituksen tekemän selvityksen mukaan esiopetuksen käytännöissä ja säädösperustassa on edelleen kehitettävää riippumatta siitä, milloin esiopetus alkaa. Kehittämistarpeista huolimatta suomalainen esiopetus on vahvalla pohjalla. Lähes kaikki lapset osallistuvat esiopetukseen ja valtaosa perheistä pitää esiopetukseen osallistumista tärkeänä. Kaksivuotinen esiopetus voisi vahvistaa sen asemaa entisestään, koska lapset ovat erityisen oppimishaluisia 5- ja 6-vuotiaina. Osallistumisasteen nostaminen olisi tärkeää lasten yhdenvertaisuuden näkökulmasta, koska nykyistä useammalla lapsella olisi mahdollisuus osallistua varhaiskasvatukseen. Raportin mukaan tämä vahvistaisi tasa-arvoa, ennaltaehkäisisi syrjäytymistä ja auttaisi jo ennen koulupolkua heikommista lähtökohdista olevia lapsia. (Holappa ym., 2019, ss. 37–39)

2.1 Varhaiskasvatuksen rooli lapsen elämässä

Esiopetuksessa olevat lapset tarvitsevat usein myös varhaiskasvatusta päivän aikana vanhempien työn tai muun syyn vuoksi. Esiopetuksessa olevalla lapsella on oikeus osallistua myös varhaiskasvatukseen (OPH, 2018, s. 14).

Tavoitteellisessa varhaiskasvatuksessa hoidon ja kasvatuksen lisäksi korostuu suunnitelmallinen pedagogiikka. (Varhaiskasvatustilasto 540/2018).

Varhaiskasvatus on tärkeä osa lapsen elämää, koska se edistää lasten yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa sekä ehkäisee lasten syrjäytymistä. Varhaiskasvatus on myös ehkäisevää lastensuojelutyötä. Eloniemen (2019, ss. 26–27) mukaan varhaiskasvatuksen päivittäiset kohtaamiset, tiivis yhteistyö perheiden kanssa ja säännölliset kasvatustilastukset ovat lapsen hyvinvoinnin edellytyksiä. Huolen herätessä lapsesta varhainen puuttuminen ja huolen puheeksi ottaminen perheen kanssa on tärkeää.

Varhaiskasvatuksen lastenhoitajan kokemuksen mukaan suomalainen varhaiskasvatus on laadukasta ja arvostettua. Parkkila (2019, ss. 24, 65) toteaa tutkimuksessaan, että vain laadukas varhaiskasvatus edistää lapsen hyvinvointia sekä lapsen suotuisaa kasvua ja kehitystä. Toimiva ja hyvin johdettu työyhteisö, riittävä määrä koulutettua ja motivoitunutta henkilökuntaa, toimiva moniammatillinen yhteistyö sekä avoin ja kunnioittava yhteistyö perheiden kanssa, takaavat varhaiskasvatuksen laadun. Nämä kaikki tekijät vaikuttavat suoraan lapsen hyvinvointiin varhaiskasvatuksessa.

2.2 Esiopetusta ja varhaiskasvatusta velvoittavia lakeja ja asiakirjoja

Esiopetusta säätelee perusopetuslaki (1040/2014) ja velvoittaa Opetushallituksen laatima esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014), josta käytän jatkossa lyhennettä EOPS. Sen ohjaamina laaditaan kaupunkien paikalliset esiopetuksen opetussuunnitelmat ja taataan kaikille lapsille ympäri maata tasalaatuinen sekä tasa-arvoinen esiopetus.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden lisäksi varhaiskasvatusta ohjaa perustuslaki, varhaiskasvatustilasto sekä varhaiskasvatuksesta annettu valtioneuvoston asetus. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on velvoittava määräys, joka ohjaa mm. varhaiskasvatuksen toteuttamisesta, sisällöstä, tavoitteista ja yhteistyöstä (OPH, 2018, ss. 7–8, 14–15, 20)

Esiopetuksessa ja varhaiskasvatuksessa huomioidaan myös YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991), joka määrittelee artiklassa 12 kaikkien lasten oikeuksiin kuuluvan osallisuus omaan elämäänsä vaikuttaviin asioihin ja mielipiteiden vapaa ilmaiseminen sekä kuulluksi tuleminen.

2.3 Esiopetus Vantaalla

Vantaan visiossa ja varhaiskasvatuksen tehtävänkuvan ytimessä ovat ilo, aktiivisuus ja osallistuvat lapset. Vantaa haluaa korostaa varhaiskasvatustilastuksen lasten oikeuksia osallistua ja oppia. (Sivistysvantaan, 2019)

Vantaalla on onnistuttu luomaan yhtenäisiä esiopetuksen toimintatapoja. Niiden tehtävänä on valmistaa lapsia kouluun yhteneväisellä periaatteella. Vantaalla esiopetuksessa työskentelevät opettajat kokevat esiopetusvuoden olevan lapselle monellakin tapaa tärkeä. Elämysten ja kokemusten tarjoaminen päiväkodin isoimmille on merkityksellistä. Esiopetuksessa hyödynnetään sen vapautta, ja se halutaan selvästi erottaa koulumaisesta työskentelystä. Turvallinen henkinen ilmapiiri ja onnistumisen kokemukset ovat tärkeitä esiopetusikäiselle lapselle. Leikin kautta oppiminen, kiireetön ilmapiiri ja lapsen yksilöllinen huomioiminen ovat toiminta- ja oppimismalleja esiopetuksessa. (Korpisalo, 2014, ss. 43–46, 72)

Vastuullisuus ja aktiivinen osallistuminen ovat demokraattisen ja kestävän tulevaisuuden pohja. Lapsilta edellytetään halua osallistua toimintaan ja luottamusta omiin vaikuttamismahdollisuuksiin. Esiopetuksessa lasta tuetaan osallisuuden ja vaikuttamisen taidoissa. Esiopetuksessa sitoudutaan Vantaan varhaiskasvatuksen arvoihin ja visioon, joka innostaa sekä antaa yhteiselle työlle merkitystä. (OLK, 2019, s. 18)

Vantaan EOPS (2019, s. 25) korostaa lasten osallisuuden ja vaikuttamisen toteutuvan kertomalla omia mielipiteitä, osallistumalla lähiympäristön päätöksentekoon sekä hyväksymällä toisten ihmisten osallistuminen ja mielipiteet. Lapsen pitää tulla kuulluksi ja nähdyksi päivittäin. Lapsia kannustetaan ilmaisemaan omia näkemyksiään rohkeasti ja he vaikuttavat jatkuvasti toimintaan ja oppimisympäristöihin.

Esiopetuksen suunnittelu tapahtuu yhdessä lapsiryhmän kanssa ja sitä kehitetään pedagogisen dokumentoinnin kautta, jossa yhdistyy monipuolinen aineisto ja havainnointitieto ja lasten osallisuus. Konkreettisesti lasten osallistumista ja vaikuttamista toteutetaan Vantaan Vaikuttaja-päivässä. Tarkoituksena on osallistaa lapsia ja opettaa mahdollisuuksista vaikuttaa omaa elämää koskeviin asioihin. Esiopetuksessa heränneitä toiveita, ajatuksia ja kokemuksia viedään kaupungin päättäjien tietoisuutteen lapsia koskevien asioiden käsittelyjä varten. (OLK, 2019, s. 25)

2.4 Lapsen yksilöllisyys esiopetuksessa

Varhaiskasvatuksessa tavoitteet ovat erilaiset kuin perusopetuksessa. Lasten kehitystä ja edistymistä ei arvioida opittavien asiasisältöjen perusteella. Alle kouluikäisen lapsen kehitystä tarkastellaan kokonaisvaltaisesti, jolloin arviointi on henkilökohtaisempaa ja se kohdistetaan lapsen kokonaiskehitykseen. (Halonen, 2008 s. 16)

Esiopetukseen osallistuville lapsille laaditaan Lapsen esiopetuksen oppimissuunnitelma eli LEOPS. Se sisältää itsearviointin lisäksi lapsen- ja huoltajien puheenvuorot. LEOPS määrittelee pedagogisen toiminnan toteuttamistavat, aina lapsien yksilöllisten tarpeet, vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet huomioon ottaen. Se sisältää lapsen elämän keskeiset ja ajankohittaiset asiat. Suunnitelmien pohjalta esiopetuksen opettaja yhdessä

ryhmän muiden kasvattajien kanssa kerää koonnin, jota päivitetään toimintakauden aikana säännöllisesti. Tämä dokumentti toimii perustana ryhmän toimintasuunnitelmassa. (OLK, 2014, ss. 15–16)

Vantaan kaupungilla on esiopetuksessa käytössä esiopetuksesta kouluun-tiedonsiirtomalli, josta käytetään lyhennelmää EsKo. Esiopetusvuoden syksynä ja koko toimintavuoden aikana lapsen kehitystä havainnoidaan käyttäen kolmiportaista väriasteikkoa. Havainnointilomakkeita hyödynnetään toiminnan suunnittelussa, sekä tiedonsiirrossa kun lapsi siirtyy kouluun. EsKo prosessiin kuuluu myös lapsen itsearviointiosuus kahdesti vuodessa. Siinä lapsi arvioi värittämällä omia taitojaan, eskarilentokoneen muodossa. (Korpisalo, 2014, s. 9)

3. LASTEN OSALLISUUS

Tämä luku käsittelee lasten osallisuutta. Ensimmäisenä tarkastelen lasten osallisuuden määritelmiä ja merkitystä. Kasvattajalla on iso rooli lasten osallisuuden mahdollistajina, ja tässä luvussa avaan sitä mm. Shierin osallisuuden polun avulla. Tämän jälkeen käsittelen lasten osallisuutta esiopetuksen pedagogisesta näkökulmasta. Viimeisenä nostan keskiöön työtavat, joilla kasvattajat voivat tukea lasten osallisuutta.

3.1 Osallisuus käsitteenä

Osallisuus on mukaan kuulumista ja omaan elämään vaikuttamista yhteisössä. Osallisuudessa ollaan hyvinvoinnin lähteellä, ja meillä kaikilla on halu tulla kuulluksi ja nähdyksi elämässä. Osallisuus on myös taitolaji, mutta mielestäni sen opettaminen on haastavaa, mutta jokainen voi kuitenkin oppia sitä ja moni asia elämän eri vaiheissa antaa mahdollisuuden sen harjoitteluun.

Turja (2011, ss. 44–47) toteaaakin osallisuuden olevan monimerkityksellinen. Määrittely vaihtelee paljon sen mukaan, kuka aihetta käsittelee. Osallisuus kytkeytyy yhteisöllisyyteen ja parhaimmillaan merkitsee sitä, että ihmiset tulevat kuulluksi ja vaikuttavat itseään koskeviin asioihin ottamalla vastuuta asioista ja osallistumalla omissa yhteisöissä asioiden suunnitteluun ja päätöksentekoon. Kun yksilöllä on mahdollisuus olla vaikuttamassa toimintaan ja omaan toimintaympäristöön, vaikuttaa se toiminnan vahvempaan sitoutumiseen. Kasvatuskeskustelujen painopiste on siirtymässä kohti yhteisöllisyyttä, pois lasten yksilöllisyydestä. Tavoitteena on mennä kohti yhteistä toimintaa aikuisten sekä lapsiryhmän kesken.

Osallisuutta on kaikessa lapsen toiminnassa. Osallisuuden kokee tunteena tai kokemuksena, joka syntyy ensisijaisesti kohtaamisista, ryhmään kuulumisen tunteesta ja mahdollisuudesta tehdä aloitteita. Kun jokaisella

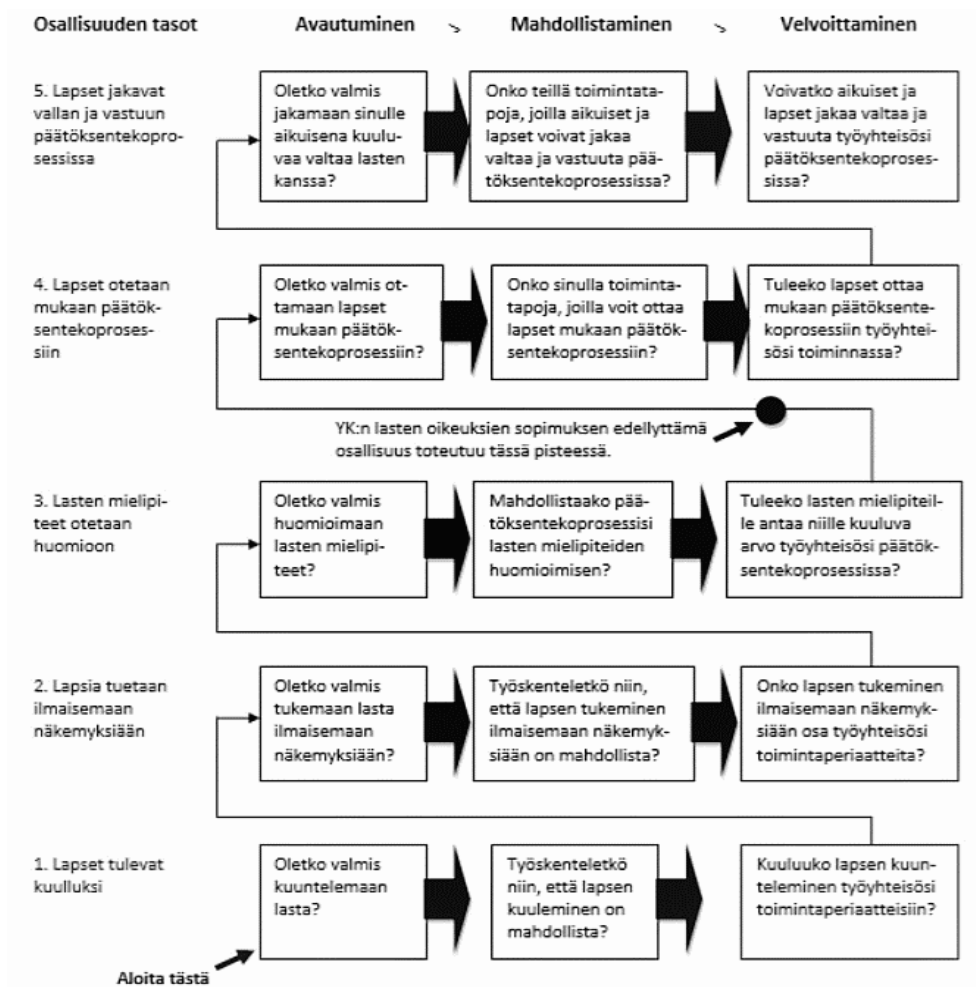
yhteisön jäsenellä on pysyvä tunne osallisuudesta sisällään, voidaan puhua osallisuuden olevan osa toimintakulttuuria. (Turja, 2011, s. 52)

3.2 Shierin osallisuuden polku

Lasten osallisuutta voi tarkastella useiden erilaisten mallien ja tasojen kautta. Käsittelen seuraavaksi Leinosen (2014, s. 23) tulkintaa Harry Shierin (2001) osallisuuden polusta. Shierin mallia on käytetty usein suomalaisessa kasvatustyössä. Malli perustuu kasvattajan toimintaan ja siinä osallisuutta tuetaan viisivaiheisella mallilla. Siinä todetaan, jotta voitaisiin puhua lapsen osallisuuden toteutumisesta, vaatii jokaisella tasolla lasten kanssa työskenteleviltä kasvattajilta samoja, kolmea sitoutumisen astetta.

Kasvattajien sitoutumista kuvaavassa kolmen asteen mallissa ensimmäisenä puhutaan avautumisesta. Tämä kuvastaa kasvattajan aitoa halua lasten osallisuuden toteutumiseen. Avautumisen taso vaatii kasvattajalta uusien ajatusten vastaanottotaitoa ja kykyä muuttaa omaa ja organisaation toimintaa. Seuraavassa asteessa kasvattaja huomioi yhteisön toimintakulttuurin ja sen tarjoamat mahdollisuudet. Kolmannessa sitoutumisen vaiheessa kasvattaja ja koko yhteisö sitoutuu uusiin toimintatapoihin ja omaksuu ne omaan toimintaan. (Heikka, Fonsén, Elo & Leinonen, 2014, s. 21)

Varsinaisessa Shierin osallisuuden polulla on viisi askelmaa (Kuva 1). Lasten kuunteleminen nostetaan Shierin osallisuuden polulla ensimmäiseksi asiaksi. Seuraavalla tasolla lapsia tuetaan omien ajatusten ja mielipiteiden ilmaisemisessa. Kolmannella askelmalla kasvattaja huomioi lasten aloitteet ja mielipiteet omassa toiminnassaan. Neljännellä tasolla aletaan puhua jo lapsen aktiivisuudesta ja yhteistyöstä ja hänet otetaan mukaan päätöksentekoprosessiin. Osallisuuden polulla viidennellä eli viimeisellä askelmalla valta ja vastuu jakautuvat kasvattajan ja lasten välille. Suurimpana erona vallan ja sitä seuraavan vastuun jakaminen, jolloin kasvattaja jakaa osan vallastaan lapsille, kantaen kuitenkin vielä sen osan vastuusta johon lapset eivät vielä kykene. (Heikka ym., 2014, ss. 21–24)

Kuva 1. Shierin osallisuuden tasomalli (Shier 2001, Heikka ym., 2014, s. 23).

3.3 Kasvattaja osallisuuden mahdollistajana

Kasvattajan toiminnalla on suuri merkitys osallisuuden toteutumisessa. Asenteet ja ajattelutapa lapsen osallisuudesta on merkittävässä roolissa lapsen osallisuuden lisäämisessä. Kasvattajan tarvitsee tarkastella omia ennakkoluulojaan kriittisesti ja kokeilla rohkeasti uusia ajatus- ja toimintatapoja. (Kakko, 2017, s. 19) Varhaiskasvatuslaissa (540/2018) korostetaan pedagogiikan merkitystä sekä varhaiskasvatuksen opettajien pedagogista vastuuta. Heillä on kokonaisvastuu lapsiryhmien toiminnan suunnittelusta, toteutuksesta, arvioinnista sekä kehittämisestä. (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen, 2018, s. 28)

Turjan (2011, s. 53) mukaan aikuisten asenteet voivat muodostua esteiksi lasten osallisuudelle. Kaikki muutos lasten osallisuuden toteutumiseen lähtee kasvattajien asenteista. Kasvattajalta vaaditaan rohkeutta kohdata uusia asioita yhdessä lasten kanssa. Tiimin tuki on pedagogisessa riskinotossa tärkeää ja se edellyttää myös hyvää itseluottamusta.

Lapsille tulee perustella osallisuuden merkitys ja mihin sillä pyritään. Lasten tuottamasta sisällöstä ja tiedosta tulee olla aidosti kiinnostunut ja on pyrittävä välttämään ennakkokäsityksiä lasten asioista ja toiveista. Lasten näkemykset saattavat poiketa ja kyseenalaistaa käytössä olevia tapoja. Yhteistyössä lapsella ja kasvattajalla on molemmilla käytössä erilaista valtaa. Jakamalla tietoa kasvattaja jakaa myös valtaa, jota lapsi voi käyttää haluamallaan tavalla. Vastuu on aina kuitenkin kasvattajalla ja vallasta ja vastuusta tulee puhua avoimesti ja kerrata säännöllisesti. Näin toimiessa kasvattaja joutuu kohtamaan omia vanhoja toimintatapojaan ja avoin kyseenalaistaminen antaa tilaa uuden oppimiselle ja ammatilliselle kasvulle. (Hipp & Palsanen, 2014, ss. 11, 13–14)

3.4 Lasten osallisuus esiopetuksessa

Osallisuus on yhteisöllistä vertaiskulttuuria, jossa lapsella on tunne yhteisöön kuulumisesta. Lapsi saa osallistua omien kykyjen ja halujen mukaan, häntä kuullaan ja hänen vaikutusmahdollisuuksiaan tuetaan. Hän on osallista mukana luomassa toimintakäytäntöjä ja oppimisen polkuja. (Stenvall & Seppälä 2008, s. 38)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018, ss. 3–4) mukaan aidossa osallisuudessa lapset ovat aktiivisia toimijoita ja ryhmänsä tärkeitä jäseniä. Heidän ajatuksiaan ja mielipiteitään kuullaan ja huomioidaan. Osallisuuden perusedellytyksiin kuuluu lapsen sensitiivinen kohtaaminen, sekä lapsen kuulluksi ja nähdyksi tuleminen. Lapsilla tulee olla mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä liittyviin asioihin sekä tulla ymmärretyksi ja hyväksytyksi omana itsenään.

Lapsi voi arjessa osallistua monin eri tavoin. Osallistuminen voi olla kielellistä, nonverbaalista, fyysistä, sosiaalista tai konkreettista tekemistä. Se voi olla myös mekaanista ja passiivista, kun taas osallisuudessa lapsi pääsee vaikuttamaan ja voi omilla mielipiteillään saada aikaan muutosta. (Alanen & Karila, 2009, ss. 104–105)

Koko esiopetuksen merkitys ja päämäärä kytkeytyy lapsen osallisuuteen. Esiopetuksen pedagogiikka ja siihen liittyvän toiminnan suunnittelu on yhteinen prosessi, johon osallistuvat kasvattajat ja lapset yhdessä. Hyvinvoinnin edellytyksenä on, että lapsen ajatuksia kuunnellaan ja hänen tarpeitaan kunnioitetaan ja ne huomioidaan toiminnan suunnittelussa. Kun lapsen itsenäisyys lisääntyy, tuntee hän osallisuutta ja aktiivisuutta oppimisprosessissa ja omissa elämäntapahtumissaan. (Heikka, Hujala & Turja, 2009, s. 81)

Kasvatuksen toimialalla lasten osallisuus on puhututtanut paljon. Osallisuus on ollut tärkeä kehityskohde havainnoimisen ja tutkimuksien osalta. Osallisuus toteutuu vieläkin hyvin eri tavoin ja aito lasten osallisuus on vielä alkutekijöissä. Osallisuus toteutuu silloin kun lasta kuunnellaan, hän saa osallistua päätöksentekoon ja hänelle annetaan aidosti

mahdollisuuksia vaikuttaa toimintaan. Lapsi tulee ottaa mukaan kaikkiin toiminnan vaiheisiin ja antaa mahdollisuus laajaan aktiiviseen toimijuuteen. Osallisuuteen kuuluu luottaminen sekä lapsen arvokas kohtaaminen. (Leskisenoja, 2019, ss. 150–152) Lapsen myönteinen kokemus kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta vahvistaa osallisuutta (OPH, 2018, s. 30).

3.5 Lasten osallisuus ja kokopäiväpedagogiikka

Institutionaalinen varhaiskasvatustoiminta on tavoitteellista ja suunnitelmallista. Kokonaisvaltaisessa pedagogiikassa toteutetaan laaja-alaista oppimista. Sen tulisi toteutua opettajajohtoisesti mutta lapsilähtöisesti kaikissa päivän tapahtumissa ja tilanteissa. Pedagogisena painopisteenä suunnittelussa tulisi olla oppimisen mahdollistaminen päivän eri tilanteissa. Varhaiskasvatustyössä pedagogiikka on vahvistunut entisestään ja aiemmin vallinneet valtasuhteet ovat muutospaineessa. Lapset nähdään aloitteentekijöinä ja aktiivisina toimijoina fyysisessä ja sosiaalisessa ympäristössä. (Turja, 2011 s. 43)

Osallistavassa toiminnassa, joka ulottuu päivittäin kaikkiin osa-alueisiin tuottaa ilon, oppimisen ja onnistumisen tunteita. Arvostavassa vuorovaihtuksessa, vaihtelevissa oppimiskokemuksissa ja kannustavassa ilmapiirissä lapsen minäkuva vahvistuu ja kehittyy. Nämä asiat puolestaan luovat hyvän pohjan lapsen oppimiselle. (OPH, 2014, s. 14)

Osallisuuden toteuttamistavan ja muodon tulee olla suhteutettu ryhmän toiminnan tavoitteisiin. Ryhmässä vaikuttaminen ei voi olla kuitenkaan lapsia velvoittavaa, vaan osallisuuden on aina oltava vapaaehtoista. Kasvattajien on arvioitava ja huomioitava rajat vapaaehtoisuudelle, motivoinnille, lahjonnalle ja pakottamiselle. Vaikka vapaaehtoisuus tuottaa sitoutumista on lapsella myös oikeus olla osallistumatta. Lapset voivat siitä huolimatta kokea osallisuutta toisten lasten kautta ja kokea ryhmän toiminnan mieluisaksi. Osallisuuden positiivinen kaiku ei saa muuttua velvoittavaksi tai moraaliseksi pakoksi. Osallistumattomuuskin tulisi nähdä passiivisuuden sijasta kannanottona. (Gretschel & Kiilakoski, 2012, s. 265)

3.6 Lasten osallisuutta tukevia työtapoja

Kasvattaja voi tukea lapsen osallisuutta käyttämällä erilaisia työtapoja, joilla lapsen kokemusta osallisuudesta voidaan vahvistaa. Kasvattajalta vaaditaan herkkyyttä huomata lapsen kehitystä ja oppimista tukevia tilanteita ja työtapoja ja ammattitaitoon kuuluu kykyä tunnistaa pedagogisia mahdollisuuksia.

Työtavat kasvattajan tulisi valita huomioiden toiminnan tavoitteet sekä lasten tarpeet, ikätason ja luontaiset kiinnostuksen kohteet. Luontevia työtapoja lapsen osallisuuden edistämiseen ovat vapaa ja ohjattu leikki, tutkiminen, liikkuminen, kokeminen ja taiteellinen ilmaisu. Monipuolisia ja

vaihtuvia työtapoja pidetään oppimisen välineinä sekä opettelun kohteina. Kasvattaja opastaa lapsia kokeilemaan ja käyttämään monipuolisia työtapoja erilaisissa ryhmissä. Ryhmässä kaikkien osaamista hyödynnetään ja yhdessä luodaan uutta toimintakulttuuria. Lapsen on tärkeä saada yksilöllistä ohjausta sekä ryhmäohjausta, jolloin he oppivat ihmettelemään yhdessä, auttamaan toisia sekä päättämään ja ratkaisemaan asioita itse. (OPH, 2018, ss. 37–38)

Osallisuutta tukevan kasvatuksen lähtökohtana on kasvattajan havainnointitaito. Lapsilähtöisen ja osallistavan toiminnan perustana on lasten ja lapsiryhmän havainnointi ja niiden pohjalta tehty pedagoginen prosessi eli dokumentointi, analysointi ja arviointi. Havainnoimalla oppii tuntemaan lasta paremmin sekä ymmärtämään lapsen käyttäytymistä. Aktiivinen ja sensitiivinen havainnointi kerää tietoa lasten mielenkiinnon kohteista, heidän edistymisestään ja oppimisesta. (Koivunen & Lehtinen, 2015, ss. 16–19.)

Lasten osallisuutta voidaan tukea leikin avulla. Nykyään kuulee paljon aikuisten kommentteja, etteivät lapset osaa enää leikkiä kuten ennen. Älylaitteet ovat ottaneet suurta roolia ja tilaa leikiltä jo pientenkin lasten elämässä. Alasen ja Karilan (2009, ss. 212–224) mukaan vapaassa leikissä lapsi kokee lapsuuttaan ja toteuttaa lapselle luontaista leikkiviettä. Leikki on vapaaehtoista ja siinä lapsi käyttää mielikuvitustaan hyväksi. Lapsia ei voi vain laittaa tai pakottaa leikkiin. Vapaa leikki voi alkaa, kun sille annetaan tilaisuus mutta sitä ei voi suunnitella tarkkoihin aikaraameihin. Virkin (2015, ss. 92–94) väitöskirjan tutkimustuloksissa todetaan, että lasten kokemusten mukaan parhaiten osallisuus toteutui peli- ja leikkihetkissä. Niissä lapset saivat päättää asioista ja he pääsivät toimimaan aktiivisesti ja itsenäisesti.

4. AIEMPIA TUTKIMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA

Lasten osallisuutta esiopetuksessa ja varhaiskasvatuksessa on tutkittu vuosien saatossa paljon, mikä vahvistaa käsitystä osallisuuden tärkeydestä arvooperustassa. Tarkastelen seuraavaksi aiempia tutkimuksia, jotka liittyvät olennaisesti tämän opinnäytetyön tutkimuskysymyksiin ja tutkittavaan ilmiöön.

Lasten osallisuuden toteutumista esiopetusryhmässä tutkivat Annukka Kettunen ja Hanna Ouninkorpi (2017) pro gradu -tutkielmassa *Saa näkyä – ja kuulua!* Lapsinäkökulmaisessa tutkimuksessa etsittiin vastausta siihen, miten lapset arvioivat osallisuutensa toteutumista. Tutkimuksen päätuloksista selvisi, että esiopetuksessa kuunnellaan ja autetaan lapsia. Silloin kun lasten mielipiteitä selvitetään ne myös vaikuttavat ryhmän toimintaan. Lapsilla ei ole kovinkaan suurta tietoisuutta omista vaikutusmahdollisuuksista, ja lapset tarvitsisivat vahvempaa tukea äänensä kuuluksi saamiseen.

Esiopetuksessa on havaittavissa selkeästi aikuisjohtoiset hetket ja iltapäivän vapaampi toiminta, kuten leikki. Päätösvalta on laajalti vielä kasvattajien käsissä, mutta lapset saavat valintoihin vaihtoehtoja ja päättää esiopetustoiminnan yksityiskohdista. Lasten mielipiteiden kysyminen kannattaa ja lasten tietoisuutta vaikuttamismahdollisuuksista tulisi vahvistaa.

Virpi Takalan ”Esteiden poistaja - mahdollisuuksien antaja: Kasvattaja lapsen osallisuuden mahdollistajana” (2018) opinnäytetyön kehittämishankkeessa tarkasteltiin kasvattajan toiminnan näkökulmasta esiopetusryhmissä tapahtuvaa lasten osallisuuden toteutumista. Tarkoituksena hankkeella oli edistää osallistavaa toimintakulttuuria esiopetusryhmien pedagogiikassa. Opinnäytetyössä luotiin toimintaohjeistus esiopetusryhmissä työskenteleville kasvattajille lasten osallisuuden tukemiseksi. Aineiston hankinta tapahtui yhteistoiminnallisena Learning cafe-menetelmällä ja analyysitapana käytettiin sisällönanalyysia. Tuloksissa todettiin, että kasvattajilla on merkittävä asema lasten osallisuuden toteutumisen mahdollistajina. Tärkeimpinä asioina tutkimuksen tuloksista nousi esille kasvattajien asenteet, läsnäolo ja eritasoiset vuorovaikutussuhteet. Näillä koettiin olevan suuri vaikutus osallisuuden mahdollistajina ja estävinä seikkoina.

Tanja Pohjolan ylemmän ammattikorkeakoulun opinnäytetyö ”Lapsen osallisuuden vahvistaminen esiopetuksessa” (2013) selvitti, mikä on esiopetuksessa lapsen osallisuuden vahvistamisen merkitys ajattelun ja vuorovaikutuksen näkökulmasta. Aineisto tutkimukseen kerättiin eteläsuomalaisessa esikoulussa havainnoimalla lastenkokouksia sekä lasten teema-haastattelulla. Tutkimuksen tuloksista selvisi, että lasten kokouksissa lapset käyttivät puheenvuoroja epätasaisesti ja kasvattaja käytti paljon lasten aikaa olemalla äänessä. Pienissä ryhmissä lapset tulivat paremmin kuuluksi ja puheenvuorot jakautuivat tasaisemmin. Lasten välinen vuorovaikutus oli myös sujuvampaa pienryhmissä. Tärkeä havainto oli, että lapset opivat nopeasti, että heidän mielipiteitään arvostetaan ja heitä kuunnellaan. Osallisuuden vahvistamisella parannettiin myös ryhmän yhteishenkeä. Jatkotutkimusaiheena esitetään lasten osallisuuden laajenemista tarvikkehankintojen puolelle sekä päiväkodin lasten ”johtoryhmän” perustamista.

5. OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa kuvailen opinnäytetyöni etenemistä. Koska kyseessä on tutkimuksellinen opinnäytetyö, aloitan tutkimustehtävän määrittelemisestä ja tutkimuskysymyksistä, minkä jälkeen kuvaan laadullisen tutkimuksen sisältöä sekä aineistonhankintatapana käytettyä teema-haastattelua. Kolmanneksi selvitän aineiston analyysivaiheita ja lopuksi pohdin opinnäytetyöni eettisyyttä ja luotettavuutta.

5.1 Tutkimustehtävä

Tämän opinnäytetyön tutkimustehtävänä on selvittää varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuuden toteutumista esiopetusyksiköissä sekä siellä käytettävistä osallisuutta tukevista työtavoista.

Tutkimuskysymyksiä ovat:

- Miten ja missä tilanteissa varhaiskasvatuksen opettajat kokevat lapsen osallisuuden toteutuvan esiopetuksessa?
- Millä työtavoilla lasten osallisuutta tuetaan ja vahvistetaan esiopetuksessa?

5.2 Laadullinen tutkimus

Toteutin tutkimuksen kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena, koska tavoitteena oli selvittää varhaiskasvatuksen opettajien näkemyksiä ja kokemuksia osallisuuden ilmiöstä. Puusa ja Juuti (2011, ss. 47–48) toteavat, että laadullisessa tutkimuksessa keskeistä on ihmisen näkökulman korostaminen sekä tutkijan ja havaintojen välinen vuorovaikutus, jossa korostuu todellisuudesta saatu tieto. Laadullinen tutkimus käy tutkimusotteeksi, kun tutkitaan ihmisen kokemuksia ja annetaan tutkittavasta ilmiöstä tulkinta. Tutkimusotteessa korostuu todellisuus ja siitä saatava tieto.

Laadullinen tutkimus on tieteellisen tutkimuksen menetelmäsuuntaus, jolla pyritään selvittämään kokonaisvaltaisesti ymmärtämään tutkittavan kohteen laatua, merkityksiä sekä ominaisuuksia. Kvalitatiivinen tutkimusote sisältää lukuisia aineistonkeruu- ja analyysimenetelmiä eli tutkimuksessa etenemiseen on runsaasti erilaisia lähestymistapoja. Laadullinen tutkimus on moniääninen, koska tutkittaessa ihmisiä ja heidän ajatuksiaan, ei koskaan voi saavuttaa lopullista totuutta tutkittavasta aiheesta. Uusia tulkintoja, ajatuksia ja ymmärrystä tutkittavista ilmiöistä syntyy koko ajan. Siinä keskeistä on ihmisen näkökulman korostaminen sekä tutkijan ja havaintojen välinen vuorovaikutus. Välittömän havaintotason sijaan tulisi pyrkiä syvempiin tulkintoihin ja johtopäätöksiin. Tutkija, tuotettu aineisto ja tutkittava kohde ovat koko prosessin ajan hyvin lähellä toisiaan. (Puusa & Juuti, 2011, ss. 31, 47–48)

Suurten kappalemäärien sijaan laadullisessa tutkimuksessa aineiston keräämisen tavoitteena on aineiston sisällöllinen laajuus (Vilka, 2005, s. 109). Tutkimuksen kohdetta pyritään tutkimaan mahdollisimman laajasti. Kerättyä aineistoa tarkastellaan monipuolisesti, tarkasti ja yksityiskohtaisesti. Laadullisiin aineistonkeruumenetelmiin kuuluvat esimerkiksi kyselyt, haastattelut, havainnointi sekä dokumenttien analyysi. Tavoitteena tutkimuksessa on löytää tosiasioita, ei jo olemassa olevien seikkojen todentaminen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 1997, ss. 158–163)

Puusan ja Juutin (2011 ss. 49, 52–54) mukaan Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuskohdetta kuvataan ennalta tuntemattomaksi. Se antaa aineistolle tilaa eikä testaa ennalta asetettuja hypoteeseja. Tämä mahdollistaa sen, että tutkimuskysymystä voi tarkentaa aineistosta löytyneiden uusien, kiinnostavien havaintojen perusteella. Keskiössä laadullisessa tutkimuksessa on aina teoratieto. Tutkijan tulee teoretisointivaiheessa syventää aiheen ja sen käsitteiden ymmärrystä. Kirjallisuus auttaa löytämään aiheelle teoreettisen perustan. Tutkittavasta ilmiöstä etsitään erilaisia näkökulmia ja vähemmän huomioituja havaintoja. Teoria ohjaa tutkijaa perustelemaan valintojaan ja löytämään tutkimukselle paikkansa ilmiön parista. Saatujen tulosten jälkeen tieteellisessä tutkimuksessa tuloksia verrataan ja suhteutetaan aikaisempiin teoratietoihin ja tutkimuksiin.

5.3 Teemahaastattelu

Tämän tutkimuksen laadullinen aineistonkeruumetodi on esiopetuksessa työskentelevien varhaiskasvatuksen opettajien haastattelu, koska he toimivat ryhmien pedagogisina johtajina ja ovat merkittävässä roolissa lasten osallisuuden mahdollistajina. Näin heillä on oletettavasti monipuolista tietoa ja kokemusta tutkittavasta aiheesta.

Tuomen ja Sarajärven (2009, ss. 83–84) mukaan haastattelu on laadullisen tutkimuksen yleisimpiä aineistonkeruumetodeja silloin, kun halutaan tietää ihmisen käyttäytymisestä, toiminnasta ja ajatuksista. Haastattelumuodoksi valikoitui teemahaastattelu, koska halusin saada mahdollisimman paljon kokemustietoa tutkittavasta aiheesta, saada tarkentaa tarvittaessa kysymyksiä ja mahdollisuuden lisäkysymysten esittämiseen. Puusan ja Juutin (2011, s. 81) mukaan teemahaastattelua käytetään ilmiöiden tutkimiseen. Oletuksena teemahaastattelussa on tutkittavien kokemus tutkittavasta ilmiöstä. Tarkentavat kysymykset ja valitut teemat johdattelevat haastattelua eteenpäin. Aineiston hankintamenetelmänä teemahaastattelu korostaa haastateltavan asioille antavia merkityksiä sekä ihmisen tulkintoja tutkittavista teemoista.

Haastateltavat tutkimukseen löytyivät Länsi-Vantaan alueelta päiväkotien johtajille osoitetun sähköpostin välityksellä. Sain yhteyden haastateltaviin ryhmien sähköpostien ja puhelinnumeroiden kautta. Tein ennen varsinaisia haastatteluja kaksi testihaastattelua. Testihaastattelussa kokeilin tekemiäni haastattelukysymyksiä ja hioin niitä saamani palautteen mukaan. Kysymykset pyrin tekemään niin, että haastateltavat voisivat antaa laajoja vastauksia aiheista ja että väärinymmärryksiltä vältyttäisiin. Toimitin kysymykset haastateltaville etukäteen ryhmän sähköposteihin tutustuttavaksi, koska Tuomen ja Sarajärven (2018, s. 86) mukaan onnistumisen kannalta on suositeltavaa, että kysymykset ja teema ovat haastateltavilla tiedossa etukäteen.

Tein yksilöhaastattelut toukokuussa Skype-sovelluksen kautta, koska Vantaan kaupungin tutkimuslupa velvoitti, että tutkijan tulee toteuttaa

haastattelut COVID-19-pandemian aiheuttamien poikkeusolojen vuoksi sähköisiä työvälineitä sekä etäyhteyksiä hyödyntäen. Haastattelut tallensin puhelimella, josta kerroin haastateltaville etukäteen.

Haastatteluun osallistui neljä varhaiskasvatuksen opettajaa kolmesta eri vantaalaisesta päiväkodista ja ne olivat kestoiltaan 30–45 min. Tein haastatteluissa muutaman täydentävän lisäkysymyksen, jotta sain tarkennusta joihinkin vastauksiin. Haastattelujen pääteemana oli esiopetusikäisten lasten osallisuus sekä lapsen osallisuutta tukevat työtavat. En rajannut aihetta koskemaan mitään tiettyjä päivittäisiä toimintoja, vaan vastaajille annettiin mahdollisuus määritellä lasten osallisuuden esiopetuksessa ja miten lasten osallisuutta tuetaan ryhmässä. Tallensin yksilöhaastattelut puhelimella myöhemmin tapahtuvaa analyysivaihetta varten.

Teemahaastattelukysymykset:

- Miten toimintaa suunnitellaan esiopetusryhmässäsi?
- Miten kuvailisit lasten osallisuuden määritelmää esiopetuksen näkökulmasta?
- Miten lasten oikeus osallisuuteen huomioidaan ryhmänne toiminnassa?
- Miten ja missä tilanteissa lasten osallisuus näkyy esiopetus päivässä?
- Kuvaile mitä menetelmiä työssäsi käytät lapsen osallisuuden tukemiseksi?

5.4 Aineiston analyysi

Tutkimusaineisto analysoidaan, jotta siitä saatavalla kokonaisuudella voidaan tehdä rikasta tulkintaa ja johtopäätöksiä tutkittavasta aiheesta (Puusa & Juuti, 2011, s. 116). Tutkimusaineisto muutetaan litteroimalla tutkittavaan tekstimuotoon. Litterointi vastaa haastateltavien antamia merkityksiä sekä lausumia tutkittavasta aiheesta. (Vilkka, 2005, ss. 115–116)

Kuunneltuani haastattelumateriaalit läpi päädyin haastattelujen litteroimiseen. Kirjoitin haastattelut puhtaaksi, mutta jätin aineiston tulkitsemisen kannalta epäolennaiset asiat pois, kuten tauot ja yskähdykset. Seuraavaksi luin litteroimani tekstit useita kertoja ja merkitsin alustavasti esiin nousevia ja mielestäni tutkimuksen kannalta tärkeitä huomioita haastateltavien vastauksista.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi valikoitui tutkimuksen analyysitavaksi, koska analyysin pääosassa on tutkimuksessa saatu aineisto. Tuomen ja Sarajärven (2018, ss. 104, 122, 124) mukaan se soveltuu kirjoitettujen ja suullisten aineistojen analysoimiseen. Ajatuksena on tiivistää ja luokitella suuret tekstimäärät ja saada ne tiiviimpään ja helpommin tulkittavaan

sanalliseen muotoon. Laadullisessa tutkimuksessa aineistosta voi nousta esille useita mielenkiintoisia asioita. Kolmevaiheisessa prosessissa aineisto ensin redusoidaan eli pelkistetään. Seuraava vaihe on luokittelu ja viimeisessä abstrahointivaiheessa luodaan teoreettiset käsitteet.

Lähdin liikkeelle aineiston pelkistämisestä, jolloin tutkimuksen kannalta epäolennainen karsiutui pois. Seuraavaksi siirryin nostamaan aineistosta keskeisiä asioita, jotta sisältö olisi selkeämmin luettavissa. Alleviivasin eri väreillä vastauksien pääkohdat sekä yhteneväiset vastaukset. Nämä lauseet pelkistin tiiviimpään muotoon ja samanlaiset ilmaukset ryhmittelin yhteen, koska näin luokittelemalla löysin tärkeitä pääkohtia. Alaluokkien muodostamisen ja nimeämisen jälkeen saman sisältöiset alaluokat yhdistyivät yläluokiksi. Seuraavaksi yhdistelin ja nimesin yläluokat sisällön mukaan, jonka jälkeen sain neljä pääluokkaa. Pääluokat ovat tutkimuksen virallisia tuloksia. Alaluokkine syntymiset kuvataan taulukossa 1.

Taulukko 1. Esimerkki alaluokkien muodostamisesta

ALKUPERÄISET ILMAUKSET	PELKISTETYT ILMAUKSET	ALALUOKKA
"Lapsilla on paljon ehdotuksia ja mielipiteitä, joita kertovat sitten pitkin päivää"	Lasten ehdotukset ja omat mielipiteet	Lapsen kuuluksi tuleminen
"Aamupiirissä kokoontumispiireissä lapsilta kysellään asioita ja pääsevät myös kertomaan juttuja"	Kysytään ja kertovat asioita	
"Me havainnoidaan lasten vapaata leikkiä, niitä sieltä nousevia asioita huomioidaan"	Havainnointi ja huomiointi	
"Niitä varsinaisia keskusteluja tietenkin LEOPS-haastattelun yhteydessä ja niinku siirtymisissä ja ulkonakin, ihan missä vaan kuunnellaan ja keskustellaan lasten kans"	Haastattelut, kuuntelu ja keskustelut	
"Osallisuus ja oikeus tulla kuulluksi on arvo, se on tätä päivää ja yhdessä tekemistä."	Oikeus tulla kuulluksi	

Lopullisiksi luokiksi muodostuivat lasten osallisuuden määrittely, joka sisälsi haastateltavien ajatuksia, kokemuksia ja määritelmiä lasten osallisuuden käsitteestä. Toiseksi tuli lasten osallisuutta mahdollistavat tilanteet, eli ne esiopetuksen arjessa tapahtuvat tilanteet, joissa haastateltavat näkivät lasten osallisuuden selvästi toteutuvan. Kolmas luokka kuvaa lasten osallisuutta tukevia työtapoja, joka eroaa edellisestä niin, että tämä luokka sisältää niitä työtapoja, joita haastateltavat käyttävät, jotta lasten osallisuus vahvistuisi ja toteutuisi. Neljänneksi aineiston pohjalta nousi uusi aihe, arjen esteet lasten osallisuuden toteutumiseksi.

Vaikka haastattelussa ei kysytty lasten osallisuudelle esiintyviä mahdollisia esteitä, on se tärkeä osa tuloksia. Vastaajien kokemukset arjen haasteista lasten osallisuuden toteutumiseksi ovat merkityksellisiä lasten osallisuuden kehittämisen näkökulmasta. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään analyysissä aina aineistolähtöisyyteen. Haasteista lapsen osallisuuden toteutumisesta tuli siis neljäs luokka, joka tulososiossa huomioidaan omana osiona. Näitä neljää luokkaa ja niiden sisältöä avaan tarkemmin raportin tulososiossa.

5.5 Eettisyys ja luotettavuus

Hain tutkimusluvan Vantaan kaupungilta kirjallisesti. Pohdin työn eettisyyttä ja luotettavuutta heti alusta lähtien läpi koko opinnäytetyöprosessin ajan. Haastateltavilta ei kerätty opinnäytetyöhön henkilötietoja ja jo alussa korostin yksityisyyden suojaa. Opinnäytetyön tuloksista ei pysty tunnistamaan vastaajia eikä heidän työpaikkojaan. Aineistonhankintavaiheessa en kerännyt haastateltavien yhteistietoja mihinkään, vaan kaikki haastatteluihin liittyvä selvittelytyö ja kontakti tapahtui päiväkotien johtajien ja ryhmien sähköpostien välityksellä. Kaikille vastaajille tähdennettiin, että haastatteluun osallistuminen oli vapaaehtoista ja se oli mahdollista keskeyttää halutessaan. Kaikilta haastatteluun osallistuneilta henkilöiltä pyydettiin ja saatiin lupa myös haastattelujen nauhoittamiseen sekä materiaalin käyttöön. Opinnäytetyön liitteissä on haastatteluun suostumuslomake. Haastattelukysymykset oli luotu testihaastattelun pohjalta ja vastaajat saivat ne etukäteen tutustuttavaksi, koska halusin luoda luotettavan ja miellyttävän haastattelukokemuksen.

Tutkimusprosessille on tyypillistä, että se muovautuu koko tutkimustyön ajan. Luotettavuuden kannalta onkin tärkeää, että raportissa kuvataan työn etenemistä ja eri vaiheita sekä saadun tiedon ymmärtämistä ja perusteita esitetyille tulkinnoille. (Puusa & Juuti 2011, s. 51) Valittuja metodeja ja tutkimuksen etenemistä olen kuvaillut tarkasti ja perustellusti, koska se parantaa tutkimuksen luotettavuutta. Kaikissa vaiheissa seurasin luotettavia menetelmäoppaita ja ohjeistuksia sekä merkitsin huomiota lähdemerkintöjen tarkkuuteen.

Ihmisten ja erilaisten käsitysten ja merkitysten tutkiminen on aina haasteellista (Puusa & Juuti, 2011, s. 77). Varhaiskasvatuksen opettajien henkilökohtaisissa haastatteluissa korostui vastaajan oma kokemus tutkittavasta aiheesta. Haastateltavat kertoivat laajasti kokemuksiaan ja ajatuksiin ja pyrin haastattelutilanteissa olemaan johdattelematta keskustelua ja annoin vastaajien vapaasti puhua aiheesta.

Puusa ja Juuti (2011, s. 78) toteavat, että reaktiivisuus eli haastattelijan vaikutus esim. johdattelu ja tulkintavirheiden mahdollisuus on kuitenkin aina haastattelutilanteissa mahdollista. Tämä voi syntyä jo käsitteiden ja ilmaisujen väärinymmärryksestä. Haastateltavilla oli kuitenkin sama kokemusmaailma ja ensikäden tietoa tutkittavasta ilmiöstä, mikä edesauttoi luotettavuutta ja analyysin tekemistä.

Tämän opinnäytetyön tulokset ovat syntyneet aineiston pohjalta. Kaikki opinnäytetyöhön liittyvä haastatteluaineisto tuhoataan työn valmistuttua.

6. OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

Opinnäytetyön tutkimustehtävänä oli selvittää varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuuden toteutumista esiopetusyksiköissä sekä siellä käytettävistä osallisuutta tukevista työtapoista. Teemahaastattelun avulla hankin tutkimuskysymysten kannalta merkityksellistä materiaalia opinnäytetyöhöni. Haastatteluihin osallistui neljä esiopetusryhmän varhaiskasvatuksen opettajaa kolmesta eri päiväkodista.

Tutkimuksen analyysivaiheessa syntyi neljä luokkaa, joita avaan tuloksissa järjestyksessä. Aloitan tulososion lasten osallisuuden määrittelystä, josta siirryn lasten osallisuuden toteutumistilanteisiin ja se jälkeen lasten osallisuutta tukeviin työtapoihin. Viimeiseksi tarkastelen aineiston pohjalta nousutta uutta teemaa, joka on arjen haasteet lasten osallisuuden toteutumiselle. Varsinaiset tutkimus- ja haastattelukysymykset eivät koskeneet lasten osallisuuteen liittyviä mahdollisia haasteita. Kaksi haastateltavaa kuitenkin kertoi oma-aloitteisesti, millaisia haasteita kokevat työssään lasten osallisuuden toteutumisessa.

6.1 Lasten osallisuuden määrittely ja merkitys

Lasten osallisuudelle ei ole tarkkaa määritelmää, vaan se voidaan käsittää monin eri tavoin. Haastattelussa vastaajat saivat vapaasti määritellä, mitä lasten osallisuus heille tarkoittaa ja merkitsee. Haastateltavat määrittelivät lasten osallisuuden melko lyhyesti ja yhteneväisesti kaikissa vastauksissa. Lasten vaikuttamismahdollisuudet ja oikeus tulla kuulluksi ilmenivät vahvoiksi osallisuuden määritelmiksi.

Vastaajat kuvailivat lapsen osallisuuden olevan lapsen arvostamista, näkyväksi ja kuulluksi tulemista, lapsesta nousevien asioiden kuuntelemista ja hetkeen tarttumista. Lasten osallisuuden koettiin olevan myös kasvattajia velvoittava asia ja lapsen oikeus, joka tulee ottaa huomioon esiopetustoitinnassa.

Se on velvoite, että lapset saa äänensä kuuluviin ja että heidän mielipiteitään arvostetaan.

Se on lapsen oikeus, että saa vaikuttaa yhteisössä.

Haastateltavat kuvailivat osallisuuden olevan myös lasta ja ryhmän toimintaa kehittävää toimintaa, joka mahdollistaa lapsen vaikuttamisen ja osallistumisen esiopetuspäivän aikana. Vastauksista nousi esille yhdessä tekeminen ja yhteisöllisyys. Eräs haastateltava koki osallisuuden olevan ”värikästä yhteisöllistä aktiivisuutta”. Vaikka lasten osallisuutta on ollut aina, koettiin sen olevan luonteva osa nykypäivän esiopetuksen toimintakulttuuria.

Meillä on täällä ryhmässä hyvä yhdessä tekemisen meininki.

Osallisuus on arvo, se on tätä päivää ja yhdessä tekemistä.

Haastateltavien mielestä lasten osallisuuden toteutuminen näkyi aikuisten ja lasten välisessä vuorovaikutuksessa, ryhmän ilmapiirissä ja yhteishengessä positiivisesti. Yksi vastaajista kertoi kokevansa, että lasten osallisuus ryhmän toiminnassa toteutuu vasta silloin, kun lapsi pääsee vaikuttamaan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin.

6.2 Lasten osallisuuden mahdollistavia tilanteita esiopetuksessa

Kaikki vastaajat totesivat, että lapselle annetaan esiopetuksessa mahdollisuus osallistua toimintaan ja hänelle annetaan useissa tilanteissa eri vaihtoehtoja sekä vapaus valita itse.

Lapsilla on paljon ehdotuksia ja mielipiteitä, joita kertovat sitten pitkin päivää.

Haastateltavien mukaan vaikutusmahdollisuudet näkyvät esiopetuksen päivittäisissä toiminnoissa. Haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että lasten osallisuus toteutuu esiopetuksen arjessa päivittäin toistuvissa tilanteissa eli niin sanotuissa perustoiminnoissa. Perustoiminnoiksi nimetään pukeutuminen, ruokailu, ulkoilu, lepoaika, siirtymiset sekä vapaa oleskelu.

Tuloksista selviää, että lasten osallisuuden toteutumistilanteita syntyy esimerkiksi päivälepoaikalla, kun lapset saivat levätä, nukkua tai selailla

itselleen mieluista kirjaa tai lehteä. Lapset saivat vaikuttaa siihen, minkälaisia kirjoja lepohetkellä luetaan. Kaikissa ryhmissä lapset annostelevat itse ruokansa ja hoitivat vaatehuuhtelun, siisteyden ja henkilökohtaisen hygienian valtaosin itsenäisesti. Vastaajien mukaan suurin osa lapsista toimii itsenäisesti, vaikkakin kasvattajan ohjauksesta ja kannustuksesta toisinaan tarvitaan.

Ite saa oikeestaan päättää mitä syö ja juo ja kuinka paljon.

Opettajat kokivat vapaalle leikille järjestettävän ajan tärkeäksi, koska siinä lapsen osallisuus toteutuu vahvasti. Lapset saavat itse valita leikkiympäristön, leikin ja leikkikaverit. Leikille pitää myös löytyä tilaa joka päivä.

Leikkihetket on tärkeitä ja jokaiselle annetaan vapaus valita leikkinsä.

Lapset voivat vaikuttaa esiopetusryhmän toimintaan ehdottamalla ja ideoimalla vapaasti. Näitä tilanteita on mm. aamupiireillä, lastenkokouksissa ja kädentaitotuokioilla ja jumpassa. Suurin osa vastaajista kertoi antavansa mielellään lapsille tilaa kokeilla asioita ja siihen pitää varata aina myös aikaa.

Aamupiirissä ja kokoontumisiireissä eskareilta kysellään asioita ja pääsevät myös kertomaan juttuja.

Meillä on säännöllisesti toivejumppeja ja lapsi pääsee myös ohjaamaan niissä.

Kasvattajat päättävät pääosin esiopetuksen sisällöstä. Lapsille tarjotaan vaihtoehtoja mistä valita ja päätösvaltaa pienissä yksityiskohtaisissa asioissa. Vastaajista ainoastaan yksi mainitsi ryhmänsä lasten osallistuvan aktiivisesti toiminnan ja sen mielekkyyden arviointiin. Tässä ryhmässä lapset arvioivat aamupiirissä perjantaisin kuluneen viikon toimintaa kuvien avulla.

6.3 Lasten osallisuutta tukevia työtapoja esiopetuksessa

Vastauksia erilaisista käytössä olevista työtavoista pystyi poimimaan jo aikaisemmin esitettyjen kysymysten vastauksista. Osallistavalla ja vuorovaikutuksella lapsen persoonalla pääsee esille ja lapsi saa äänensä kuuluviin ryhmässä. Lapset saavat kertoa toiveita ja ajatuksia päivittäin eri tilanteissa ja kasvattajat ovat lapsia varten. Lapsen asioista kiinnostunut ja innostunut kasvattaja viestittää positiivista tunnelmaa ja tukee lasta ilmaisemaan itseään.

Meillä lapset äänestää paljon ja eri tavoilla.

Vastausten mukaan lasten mielenkiinnonkohteet, toiveet, vahvuudet ja yksilöllisyys huomioidaan LEOPS–haastattelun aikana. Tässä opettajan ja lapsen esiopetuskauden alussa tapahtuvassa keskustelussa lapsi arvioi omaa osaamista värittämällä arviointiin suunniteltua ”eskarilentokonetta”.

Haastateltavat kokevat, että lapselle tulisi antaa riittävästi aikaa sekä yksilöllistä huomiota. Varhaiskasvatuksen opettajat kertoivat pitävänsä tärkeänä kohdata ja huomioida lapsi päivittäin. Yksi vastaaja kertoo huomioivan jokaisen lapsen aamupiirihuoneen ovella lapsen kuvavaihtoehtoista valitsemalla tervehdyksellä. Näin jokainen lapsi tulee kohdatuksi heti aamulla hänen haluamallaan tavalla ja lapset voivat ilmaista itseään myös sanattomasti. Seinällä on myös erilaisia toiminnoista kuvia, joita lapsi voi näyttää tai tuoda aikuiselle. Kuvina ovat mm. ilmaukset; haluaisin syyliin, silitä minua ja saisinko halauksen.

On niitä ujoja lapsia ja sitten on kielen kanssa haasteita, että niitäkin kuultaisiin ja nähtäisiin enemmän.

Tuloksissa jo mainitusta leikistä selvisi myös, että sillä on esiopetuspäivässä tärkeä rooli. Leikin tukemiseen kaikissa ryhmissä oli käytössä leikki-
taulut, johon vaihdeltiin leikkivaihtoehtoja säännöllisesti. Lapset saavat merkitä leikkinsä tauluun omalla merkillä. Havainnointia pidettiin hyvänä menetelmänä juuri leikin kohdalla. Havainnoinnin koettiin olevan muutenkin päivittäisenä työtapana ja kasvattajat keskustelevat keskenään tekemistään lapsihavainnoista.

Leikkitaulu on edelleen hyvä ja toimiva.

Kaikissa ryhmissä oli käytetty kuluneella toimintakaudella sadutusmenetelmää, jossa lasten osallisuuden koettiin toteutuvan hyvin. Sadutus kuului usein osaksi ryhmässä käynnissä olevaa projektia. Lasten kiinnostuksen kohteita hyödynnetään erityisesti esiopetuskaudella tehtävissä projekteissa. Suurin osa vastaajista hyödyntää lapsista nousevia ideoita ja kiinnostuksen kohteita suunnittelutyössä. Yksi haastateltava koki, että lasten kiinnostuksen kohteista nouseva toiminta oli hänen ryhmässään vähäistä.

Keväällä meillä oli eläinprojekti, johon kuului lasten keksimät eläintarinat.

Nyt on tutkittu laaja-alaisesti leppäkerttuja ja ötököitä, kun lapset on niistä kovin kiinnostuneita.

Lapsista lähtee ideoita, joita mä sitten hyödynnän suunnittelutyössä.

Vastaajista kolme mainitsi hyödyntävänsä Miniverso- vertaissovittelumallia omassa työssään. Miniverso- malli antaa mahdollisuuden lasten aidolle osallisuudelle ristiriitatilanteissa. Sovittelumalli vahvistaa lapsen oikeuksia ja osallisuutta riitatilanteissa.

6.4 Lasten osallisuuden toteutumisen haasteet

Seuraavaksi tarkastellaan varhaiskasvatuksen opettajien haastatteluiden pohjalta esiin nousseita lasten osallisuuden toteutumisen haasteita. Kaksi haastateltavaa kertoi suurten lapsiryhmien olevan haaste lasten osallisuuden toteutumiselle. Haastateltavat kokivat vaikeaksi huomioida isossa lapsiryhmässä kaikkien lasten ääntä ja mielipidettä edes jollakin tasolla.

Kyllä se on nykyään haastavaa näissä isoissa ryhmissä antaa huomiota ja kuulla kaikkia lapsia.

Henkilökunnan toistuvat poissaolot ja Vantaalla sijaisten saatavuusongelmat koetaan suuriksi haasteiksi. Näiden vuoksi ryhmän suunnitelmia joudutaan vaihtamaan ja sovitusta suunnitelmista joustamaan. Suunnittelu-, arviointi-, ja kehittämistehtäviin varattu aika, eli SAK-aika jää näistä syistä toteutumatta, ja se vaikuttaa esiopetuksen arjessa.

Paljon jää myös tekemättä henkilöstön resurssipulan vuoksi, liian usein.

Usein on pula henkilöstöstä ja sijaisista, lapsiltahan se on pois.

Haastateltavista kaksi kertoo myös kasvatustiimin asenteiden heikentävän lasten osallisuuden toteutumista. Kasvattaja voi kokea, että jos lapsi saa päätösvaltaa paljon, vaikeuttaa se ryhmän hallintaan ja ohjautuvuutta.

Joillakin on se asenne, että aikuiset määrää kaikesta ja lapset tottelee.

Haastateltavat kokivat myös erilaiset kielelliset haasteet vaikeuttavan lasten ja kasvattajien välistä vuorovaikutusta ja näin heikentää lapsen osallisuuden toteutumista.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Lasten osallisuutta on tutkittu paljon, ja tämän opinnäytetyön tuloksista voi löytää samankaltaisuutta aikaisemmin tehtyihin tutkimuksiin. Osallisuus on lapsen oikeus ja sen toteutuminen kasvattajan velvollisuus. Aineistosta oli todettavissa, että vaikka lasten osallisuutta on ollut aina, koettiin sen olevan luonteva osa nykypäivän esiopetuksen toimintakulttuuria. Haastateltavat pitivät esiopetusikäisten lasten osallisuutta työssään merkityksellisenä lapsen perusoikeutena sekä tärkeänä arvona, koska se vaikuttaa lapsen kehitykseen ja koko ryhmän hyvinvointiin positiivisesti.

Tulosten mukaan ryhmissä vallitsi hyvä ilmapiiri ja lasten ääni pääsi kuuluviin eri tilanteissa, koska heitä huomioitiin kuuntelemalla, keskusteluilla ja antamalla mahdollisuus valintoihin ja vaikuttamiseen. Tämä tulos vahvistaa Eloniemen (2019, s. 29) opinnäytetyön tutkimustulosta, jonka mukaan osallisuus on lapsen mukaan ottamista ja osallistumista päätöksen tekoihin. Lapsi voi vaikuttaa toiminnan sisältöön ja kiinnostuksen kohteet huomioidaan toiminnassa.

Osallisuutta tuetaan pedagogisin ja vuorovaikutuksellisin menetelmin. Lasten ääni ja osallisuus toteutui useissa eri tilanteissa, koska heitä huomioitiin kuuntelemalla, keskusteluilla ja antamalla mahdollisuus valintoihin ja vaikuttamiseen. Päivi Virkin (2015, s. 105) väitöskirjassa todetaan, että kokemukset osallisuudesta syntyvät lasten kokemuksista päätöksentekijöinä eli mahdollisuuksista tehdä päätöksiä ja valintoja. Mahdollisuudet valintoihin edistävät lasten osallisuuden kokemuksia. Osallisuuden kokemuksissa vaikuttaa kasvattajien halu antaa lapselle mahdollisuuksia ja tilaa päätöksentekoihin.

Opinnäytetyön ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä oli, miten ja missä tilanteissa lasten osallisuus toteutuu esiopetuksessa. Lasten osallisuus näkyy vahvasti esiopetuksen päivittäisissä perustoiminnoissa ja leikkihetkissä. Tämän opinnäytetyön tuloksissa vastaajat näkivät päivittäiset perustoiminnot lapsen osallisuuden mahdollistajina.

Tuloksista oli nähtävissä, että lasten osallisuuden koettiin toteutuvan parhaiten leikin osalta. Leikkihetket koettiin tärkeäksi ja niille annetaan aikaa esiopetuspäivässä. Harhion ja Kolppasen (2008, ss. 40, 43–44) opinnäytetyön tulokset ovat vastaavia. Siinä esiopettajat osasivat arvostaa leikkiä. He korostivat esiopetuspäivän mielekästä sisältöä ja leikin tärkeää roolia osana sitä. Leikkiminen esiopetuksessa koettiin tärkeäksi myös havainnoinnin osalta ja se vaikuttaa toiminnan suunnitteluun.

Toinen tutkimuskysymys koski työtapoja, joilla lasten osallisuutta tuetaan ja vahvistetaan esiopetuksessa. Työtavoiksi mainittiin havainnointi, vuorovaikutukselliset menetelmät kuten keskustelut ja lasten piirit. Myös Kakko (2017, s. 13) oli saanut vastaavia tuloksia. Havainnointi todettiin

tehokkaaksi keinoksi saada selville lapsen mielenkiinnonkohteet. Kuuntelemalla lasten keskusteluja ja seuraamalla leikkejä, saadaan arvokasta tietoa lapsen maailmasta. Työtavoista erityisesti sadutusta oli käytetty kaikissa ryhmissä tukemassa lasten osallisuutta. Suurin osa vastaajista hyödyntää lapsista nousevia ideoita ja kiinnostuksen kohteita suunnittelu-työssä ja projekteissa.

Tämän opinnäytetyön tuloksissa vastaajat kokivat, että toiminnan sisällöstä vastaavat pääosin ryhmän kasvattajat. Saman havainnon olivat tehneet Turunen ja Päiveröinen (2019, s. 33) omassa opinnäytetyössään, jonka tuloksista selvisi, että lasten toiveet otetaan huomioon suunnittelussa mutta pääosin suunnittelun tekevät aikuiset. Annukka Kettunen ja Hanna Ouninkorpi (2017) tulivat myös tutkimuksessaan tulokseen, että aikuiset määrittävät suurelta osin esiopetuspäivän kulun ja sisällöt. Karlsson (2000, s. 47) korostaa lapsen kehityksessä ja oppimisessa yhteisön tärkeyttä sekä muita ihmisiä ja sen vuoksi lapsen ottaminen mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen on perusteltua. Oppimista tapahtuu kaikkialla jatkuvasti, eikä pelkästään suunnitelluissa toimintahetkissä. Lapsen muistiin tallentuu, mitä tarkkailemme ja miten teemme. (Karlsson 2000, s. 47)

Henkilökunnan poissaolot ja sijaisten saatavuusongelmat koetaan suuriksi haasteiksi. Näiden vuoksi ryhmän suunnitelmia joudutaan vaihtamaan ja sovitusta suunnitelmista joustamaan, jolloin SAK-aika jää toteutumatta, mikä vaikuttaa esiopetuksen arjessa. Aallon (2020, s. 26, 29) tutkimuksessa selvisi että, henkilöstöresurssit vaikeuttavat varhaiskasvatuksen opettajien SAK-ajan toteuttamista. Kasvattajat on mitoitettu tarkasti lapsiryhmän mukaan ja äkilliset sairastumiset tai muu syy henkilökunnan vajaalle mitoitukselle saattavat vaikuttaa suoraan SAK-ajan toteutumiseen. SAK-ajan toiminnot sisältävät erilaisia työskentelytapoja, jotka nousevat lasten tarpeista ja mielenkiinnon kohteista.

Tämän opinnäytetyön tulosten avulla selvitettiin uusia näkökulmia esiopetusikäisten lasten osallisuuteen, lisättiin tietoisuutta osallisuudesta sekä varhaiskasvatuksen opettajien lapsia osallistavista työtavoista. Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksen opettajien käytäntöjen arvioimisessa ja kehittämistyössä. Suunnittelu- ja arviointityö on edelleen paljolti opettajajohtoista, vaikka niissä lasten toiveet näkyvätkin. Tullevaisuudessa tarvitaankin keinoja lisäämään lasten osallisuutta erityisesti toiminnan arviointi- ja kehittämistyössä.

8. POHDINTA

Opinnäytetyöprosessi oli kokonaisuudessaan hyvin opettavainen kokemus. Ainoastaan litteroinnin ja analyysivaiheen koin melko työlääksi yksin tehtynä. Sain uusia näkökulmia pitkin prosessia ja pohdin paljon omia kokemuksia ja työtapojani, joten itsereflektio oli aktiivista koko prosessin ajan. Opin etsimään monipuolisesti tietoa uusista ja erilaisista lähteistä. Tulosten pohjalta tulen omassa työssäni varhaiskasvatuksen opettajan miettimään vieläkin tarkemmin lasten osallisuuden roolia toiminnan eri vaiheissa.

Alun perin tarkoitukseni oli tehdä haastattelut esiopetusyksiköissä kasvotusten, mutta Vantaan kaupungin varhaiskasvatuksen ohjeistukset vaativat etäyhteyksiä aineistonhankinnassa. Tämän vuoksi päädyin käyttämään Skype yhteyttä, joka oli jo ennestään tuttu ja toimi sujuvasti. Opin, että aineiston hankinta haastattelemalla on toimiva ja hyvä tapa, koska siinä on mahdollista tarkentavien kysymysten esittämiseen sekä aktiiviseen vuorovaikutukseen. Jos opettaja kertoi haastattelussa esimerkiksi, että hyödynnä lapsista nousevia ideoita, pystyin esittämään tarkentavan kysymyksen, miten ja missä hyödynnät niitä?

En varsinaisesti tekisi mitään työvaihetta toisin, mutta varhaiskasvatuksen opettajien haastattelujen lisäksi olisi lapsia voinut havainnoida esiopetuksen arjessa. Näin olisi hyödynnetty kahta erilaista aineistonhankinta menetelmää, joka olisi voinut lisätä tulosten luotettavuutta. Toisaalta lasten havainnointi ei ollut tänä keväänä mahdollista, koska COVID-19-pandemian vuoksi vantaalaisiin päiväkoteihin ei ulkopuolisilla ollut pääsyä ja pelkkä ulkoleikkien havainnointi tuskin olisi tuonut merkittävää lisää tuloksiin. Työelämä kontaktin kanssa olisi voinut myös olla enemmän yhteistyötä opinnäytetyön osalta, nyt se toimi ainoastaan työn tilaajan roolissa.

Aineistosta oli löydettävissä selkeästi sisältöjä, joita en alun perin lähtenyt tutkimaan ja ne koin opinnäytetyön kannalta kiinnostavaksi asiaksi. Halusin tuoda esille myös varhaiskasvatuksen opettajien kokemat haasteet lasten osallisuuden toteutumiselle. Haastatteluissa pyrin tietoisesti olemaan johdattelematta aiheeseen, koska se ei ollut varsinaisesti tutkimukseni kohde, mutta koska tutkin ihmisten merkityksellisiä kokemuksia halusin antaa myös tälle teemalle osion tuloksissa.

Yhteiskunnallisesti koen lasten osallisuuden tärkeäksi aiheeksi, koska se on keskeistä syrjäytymisen ehkäisyssä ja häivyttää luokkaeroja. Jatkotutkimusaiheena vois tutkia miten ja millä keinoilla lapset saataisiin aktiivisemmin mukaan toiminnan arviointiin ja kehittämiseen. Jo aiemmin oppimani vahvistui: yhteistyö, yhteisöllisyys ja lasten mukaan ottaminen toiminnan kaikkiin osa-alueisiin kasvattaa lasten omaa kokemusta osallisuudesta ja saa lapset osallistumaan tulevaisuudessakin.

LÄHTEET

- Aalto, J. (2020). ”SAK-ajan toteutuminen on tärkeää, jotta toiminnasta tulee suunnitelmallista”. *Varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia SAK-ajasta*. Opinnäytetyö. Sosiaaliala. Hämeen ammattikorkeakoulu. Haettu 14.8.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-202005128509>
- Alanen, L. & Karila, K. (2009). *Lapsuus, lapsuuden instituutio ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino.
- Eloniemi, N. (2019). *Ehkäisevä lastensuojelu varhaiskasvatuksessa*. Opinnäytetyö. Sosiaaliala. Savonia-ammattikorkeakoulu. Haettu 15.8.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019111220982>
- Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (2012). *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010- luvun alussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Halonen, A. (2009). *Vantaan varhaiskasvatuksessa käytössä olevat lasten kehityksen seurannan strukturoidut arvioinnin menetelmät*. Vantaan varhaiskasvatus. Haettu 17.8.2020 osoitteesta http://www.socca.fi/files/182/Lasten_kehityksen_seurannan_strukturoidut_menetelmat_vantaan_varhaiskasvatus_2009.pdf
- Harhio, K. & Kolppanen, A. (2008). *HYVÄ OLLA ESKARISSA. Omaehtoisen leikin asema Kannuksen esiopetuksessa*. Opinnäytetyö. Sosiaaliala. Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu. Haettu 18.8.2020 osoitteesta http://www.cou.fi/opinnaytetyot/julkaistut/Harhio_Kolppanen.pdf
- Heikka, J., Hujala, E. & Turja, L. (2009). *Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa*. Vantaa: Printel Oy.
- Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J., & Leinonen, J. (2014). *Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa*. Suomen varhaiskasvatus ry.
- Hipp, T. & Palsanen, K. (2014). *Lasten osallistumisen etiikka - Lapset ja nuoret palveluiden kehittäjinä*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (1997). *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.
- Holappa, A., Costiander, K., Haanpää, S, Kola-Torvinen, P. & Packalen, P. (2019). *Kaksivuotinen esiopetus*. Raportit ja selvitykset 2019:2a. Opetushallitus. Haettu 15.8.2020 osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/kaksivuotinen_esiopetus.pdf
- Turja, L. (2011). Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, ss. 38–55.

Hujala, E., Backlund-Smulter, T., Koivisto, P., Parkkinen, H., Sarakorpi, H., Suortti, O., Niemelä, T., Kuronen, I., Knubb-Manninen, G., Smeds-Nylund, A-S., Hietala, R. & Korkeakoski, E. (2012). *Esiopetuksen laatu*. Julkaisut 61:2012. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Haettu 14.8.2020 osoitteesta https://karvi.fi/app/uploads/2014/09/KAN_61.pdf

Kakko, M. (2017). *Lapsen osallisuuden lisääminen varhaiskasvatuksen arjessa*. Opinnäytetyö. Sosiaali- ja terveysala. Hämeen ammattikorkeakoulu. Haettu 18.8.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2017080614236>

Karikoski, H. & Tiilikka, A. (2017). Eheä kasvunpolku – haaste yhteistyölle. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) 4. uudistettu painos. *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, ss. 78–94.

Karlsson, L. (2000). *Lapsille puheenvuoro: ammattikäytännön perinteet murroksessa*. Helsinki: Edita.

Kettunen, A. & Ouninkorpi, H. (2017). *Saa näkyä – ja kuulua! Lasten osallisuuden toteutuminen esiopetuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteiden tiedekunta. Tampereen yliopisto. Haettu 13.4.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201706282148>

Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (2018). Toinen, korjattu painos. *Valloittava varhaiskasvatus*. Tampere: Vastapaino.

Koivunen, P. & Lehtinen, T. (2015). *Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille*. Helsinki: Bookwell Oy.

Korpisalo, S. (2014). EsKon kanssa kouluun: Vantaalaisten esiopettajien näkemyksiä esiopetusvuoden tarkoituksesta ja merkityksellisistä kouluvalmiuksista. Pro gradu -tutkielma. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. Haettu 15.8.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201501051054>

Leinonen, J. (2010). *Lapsen osallisuuden mahdollistaminen päiväkodin toimintakulttuurissa*. Pro gradu -tutkielma. Varhaiskasvatus. Opettajankoulutuslaitos. Helsingin yliopisto. Haettu osoitteesta <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23778/lapsenos.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Leinonen, J. (2014). Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsén, J. Elo & J. Leinonen (toim.) *Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, ss. 16–40.

Leskisenoja, E. (2019). *Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa*. Helsinki: Otavan kirjapaino Oy.

OLK. (2019). *Vantaan esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Määräykset ja ohjeet 8/2019. Opetuslautakunta. Haettu 20.4.2020 osoitteesta https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/146576_Vantaan_esiopetuksen_opetussuunnitelma_2019.pdf

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (n.d.). *Esiopetus*. Haettu 14.5.2020 osoitteesta <https://minedu.fi/esiopetus>

OPH. (2014). *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Määräykset ja ohjeet 2016:1. Opetushallitus. Haettu 20.3.2020 osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

OPH. (2018). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Opetushallitus. Haettu 27.3.2020 osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Parkkila, M. (2019). *Varhaiskasvatuksen laatu päiväkodin lapsiryhmässä työskentelevien kasvattajien käsityksissä*. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulun yliopisto. Haettu 19.8.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201905252133>

Pohjola, T. (2013). *Lapsen osallisuuden vahvistaminen esiopetuksessa*. Opinnäytetyö YAMK. Sosiaalialan koulutusohjelma. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu. Haettu 25.5.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201305056246>

Puusa, A. & Juuti P. (2011). *Menetelmäviidakon raivaajat*. Vantaa: Hansaprint Oy.

Rautiainen, J. & Salovaara, T. (2012). *Esiopetuksen paikka suomalaisessa kasvatustieteiden yksikössä*. Kasvatustieteiden yksikkö. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Haettu 13.8.2020 osoitteesta <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-22379>

Shier, H. (2010). *Pathways to participation*. Children & Society.

Sivistysvantaa. (2019). Iloiset, oppivat ja osallistuvat lapset kasvavat kestävään tulevaisuuteen. Blogijulkaisu 23.5.2019. Haettu 16.5.2020 osoitteesta <https://sivistysvantaa.fi/sivistysvantaa/artikkelit/ajankoh-taista/blogit/vantastinen/iloisetoppivat-osallistuvat-lapset-kaasvatavakkestavaantulevaisuuteen.html>

Stenvall, E. & Seppälä, U. (2008). *Talo lapsia varten. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa*. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan

osaamiskeskus SOCCA. Heikki Waris-instituutti. Työpapereita 2008:1. Haettu 16.5.2020 osoitteesta http://www.socca.fi/files/100/Talo_lapsia_var-ten_lasten_osallisuus_paivakodissa.pdf

Takala, V. (2018). *Esteiden poistaja – mahdollisuuksien antaja: Kasvattaja lapsen osallisuuden mahdollistajana*. Opinnäytetyö YAMK. Sosiaali- ja terveysala. Lahden ammattikorkeakoulu. Haettu 16.5.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2018052710484>

THL, (2020). Lastensuojelun käsikirja. Lapsen osallisuus. Haettu 14.9.2020 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus#otsikko2>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Turunen, E, & Päiveröinen, M. (2019). *Lasten osallisuus päiväkodin arjessa kasvattajien näkökulmasta*. Opinnäytetyö. Sosiaalialan koulutusohjelma. Karelia-ammattikorkeakoulu. Haettu 3.6.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2019060816158>

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Haettu 19.8.2020 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Vilka, H. (2005). *Tutki ja Kehitä*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Virkki, P. (2015). *Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä*. Väitöskirja. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 66. Haettu 8.6.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1735-5>

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991. Haettu 14.5.2020 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/1991/19910059>

HAASTATTELUKYSYMYKSET

Miten toimintaa suunnitellaan esiopetusryhmässäsi?

Miten kuvailisit lasten osallisuuden määritelmää esiopetuksen näkökulmasta?

Miten lasten oikeus osallisuuteen huomioidaan toiminnassa?

Miten ja missä tilanteissa lasten osallisuus näkyy esiopetus päivässä?

Kuvaile mitä menetelmiä työssäsi käytät lapsen osallisuuden tukemiseksi?

SUOSTUMUSLOMAKE HAASTATTELUUN

Suostun haastatteluun, jossa selvitetään varhaiskasvatuksen opettajien kokemuksia lasten osallisuudesta esiopetuksessa. Olen tietoinen opinnäytetyön tarkoituksesta ja tavoitteista. Voin milloin tahansa keskeyttää haastattelu ja osallistumiseni opinnäytetyöhön.

Päiväys ja paikka

Tutkimukseen osallistuvan allekirjoitus

Terveisin,
Päivi Isokytö
Hämeen ammattikorkeakoulu
Opinnäytetyöntekijä
paivi.isokyto@student.hamk.fi

Ohjaava opettaja: Liisa Kokkonieni
liisa.kokkonieni@hamk.fi